

կան տեղեկութիւնները. այս զգալի է ամէն քայլափոխին. ուստիկան արդիւրը կը մատնեն օրինակի համար էջ 9 Gaikid (Հայկաղնեան), էջ 105 Baharat (Բագարատ), Tahadir (Թագադիր) եւ: Նոյն ծագումէ ըլլալու է նաեւ 18—19, Avgar (Արգար): Բայց անծանօթ է թէ ի՞նչ արդիւրէ քաղած է այն կարծիքը, թէ «Հայոց Եկեղեցւոյ հին վարդապետութեան համաձայն Քրիստոս նախնարար պարզ անմեղ մարդ մըն էր, որ ապա մկրտութեամբ որդի Աստուծոյ եղաւ» (էջ 21): Հայոց Եկեղեցին նման վարդապետութեան մը երբեք քարոզիչը չէ եղած:

Կը յանձնենք հայ ընթերցողներու ուշադրութեան մասնաւորապէս «Արարատ աշխարհը», «Աշխարհի Հնադոյն Եկեղեցին», «Այժմեան Հայաստան», «Ղարաբաղ», «Ղարաբաղի աշուղները», «Ղարաբաղցի հայ մը» (Յովակիմ Մուրատ, J. Murat) հատուածները (էջ 5—64):

Յ. Ն. Ա.

CHARLES F. JEAN — La Religion sumérienne, d'après les documents sumériens antérieurs à la dynastie d'Isin (—2186); avec 32 planches. Paris, Paul Geuthner, 1931, 8°, p. 255. Prix: 100 Frs.

Սովորաբար ասորաբարեւական կրօնի մասնագէտները խիստ զանազանութիւն մը չեն ընէր Սումերացիներու եւ Ակկադեաններու կրօնական գաղափարներուն մէջ: Բայ աստի կ'ընդունին թէ այդ գաղափարներուն զարգացումը չէ կարելի ի վեր հանել:

Արդ հեղինակին իր այս գործով նպատակ ունի սումերական կրօնքը միա՛յն սումերական աղբիւրներով ուսումնասիրել եւ ցոյց տալ որ յիշուած զանազանութիւնը պէ՛տք է ընել:

Մասնագէտներու հեղինակութեան կը ձգենք այն, թէ ո՛րքան յաջողած է հեղինակին իր նպատակին իրագործելու մէջ: Կ'ուզենք միայն քանի մը կէտ մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ ընել, որոնցմով գիրքը հայագէտներու համար անհրաժեշտութիւն մը կը դառնայ:

Գրութիւնն այնպիսի ժամանակամիջոց մը ունի իրեն իբր նիւթ, որ սերտ առնչութեան մէջ է Հայաստանի նախահայկական աղբիւր եւ անոնց մշակոյթին հետ: Հեղինակը խզմտօրէն ուսումնասիրած է իր նիւթին հայոց աղբիւրները եւ գեղեցիկ յորինումով իրենց հարկերը կրօնականներու համար: Ն. Լաւրայեանի պեղած գերեզմաններն ու իրենց յարակից պարագաները (Ազգ. Հանդէս, ԺԳ, 129) շատ մեծ նմանութիւններ ցոյց կու տան սումերական շիրիմներու եւ գերեզմանական առարկաներու հետ: Առնենք օրինակի համար Ուրի մէջ նորերս պեղուած նախասումերական արքունի շիրիմը, որ իր մեծութեամբը աչքի կը զարնէ. հոն կ'մտնենք բազմութիւն մը կը տեսնուի: Մեծած թագաւորին զօհ կ'ըլլային բազմաթիւ գերիներ, զինուորներ, ճոխ կերպով զարդարուած հարճեր: Հոն 59 հատի չափ մարդու կմախք կար, 6 եղի կմախք, որոնք երկու կառքերու լծուած էին: Նկարագրական է որ զանկերէն ոմանք (անշուշտ գլխատուած յետոյ) պատերուն եղերքը շարուած են: — Ն. Լաւրայեանի Նոր Բայազէտի մէջ պեղած մէկ գերեզմանը — որ անշուշտ արքունական եղած ըլլալու է — շատ նման է նկարագրուած այս սումերական շիրիմին. անոր մէջէն ելած են 32 հատ մարդկային կմախք, 2 հատ ձիու, 2 շան, 1 կատուի, 1 այծի, քանի մը հատ ալ ոչխարի: Մարդկային կմախքները թուով, այսինքն 32 հատ կաւէ ամաններ կային: Լայն եւ խոշոր ամանի մը մէջ 2 դանդեր զրուած էին, երեսները դէպ ի վեր, որոնց մարմիններն ամանին ներքեւ կը կենային: Արեւմտեքէն արեւելք տարածուած էր այդ մարդու կմախք մը, որուն կից պառկած էին ձիու մը մնացորդները: Քիչ մը անդին վրայէ վրայ զիջուած էին մարդկային 5 կմախքներ, որոնց գլուխները մէկ շարքով արեւմտեան պատին տակ շարուած էին: — Ինչպէս յայտնի կը տեսնուի զանգերու այս յատկանշական գետեզումը սումերական եւ նախահայկական շիրիմներու մէջ անուրանալի աղերս մը ցոյց կու տայ:

Հաւատքի մէջ ալ կրնանք աչքի զարնող կապեր գտնել: Սումերական Նիննի աստուածուհին (էջ 225) թերեւս նմանութիւն

Սումերացիները չար ոգիներու կը վերագրէին հիւանդութիւնները (էջ 120), հաւատք մը որ ընդարձակ տարածութիւն դտած է ազգերու մէջ եւ մեր հեթանոս նախահայրերուն ալ ծանօթ էր (հմտ. աստ, էջ 649): Յուզարկաւորութենէն անբաժան էին յարկան կիներ եւ այրեր (էջ 144). այս վաղընջական սովորութիւնը, որ սումերացիներու քով 2186էն յառաջ արդէն գոյութիւն ունէր, գեո մինչեւ այսօր հայ եւ օտար ռամկին կողմէն հաւատարմօրէն կը դործադրուի: Հեղինակին այս գրութիւնը ջերմապէս կը յանձարարենք յատկապէս անոնց, որոնք Հայաստանի մէջ պեղումներով կը զբաղին:

Յ. Ա. ԳԱՐԱՄԱՆԵԱՆ

Resumé der wichtigsten Abhandlungen.

Elisäus Vardapet und seine Geschichte des Armenischen Krieges. Eine literarisch-historische Untersuchung. Von P. N. Akinian. (6. Fortsetzung.) Sp. 677—691.

§ 26. Einige Winke über die türkisch-römischen Beziehungen bei Elisäus. — Obwohl zwischen den Türken und Romäern ein Bündnis geschlossen wurde, brachten doch die Türken

in den nachfolgenden Kriegsjahren keine nennenswerte Hilfe. Wahrscheinlich hatte Chosroes irgendwie die Türken gewonnen. Das römisch-türkische Bündnis aber war ohne Zweifel eine diplomatische Errungenschaft, auf welche die Anführer des armenischen Aufstandes vom Jahre 572 gerechnet haben müßten. Es wäre daher sonderbar, ja sogar unbegreiflich, wenn E. diese Tatsache

ունենայ փոքրասիական Նանա աստուածուհւոյն եւ հայկական Նանէ դիցուհւոյն հետ: Այդ Նիննի դիցուհւոյն «սիրական որդին» է (էջ 95) Շարա աստուածը, որ կ'երեւայ թէ դաշտերու, բուսականութեան եւ արջառի աստուածութիւն էր (էջ 107, 192): Ոտրենացւոյ Շարան թէպէտ եւ սովորական մարդ մըն է եւ Հայկի ծնունդ, կրնայ ըլլալ, որ նախապէս արգաւանդութեան աստուածութիւն մը կը համարուէր, բայց յետոյ քրիստոնէական ազդեցութեամբ ու եւեմբական դրութեամբ հայերու մէկ նախնին համարուած է: Շարայ «յորովածին եւ շատակեր» է. ան երկիր մը ունի, որ «արգաւանդ եւ բերի է, յորում գնան ջուրք ոչ սակաւ... վասն որոյ արգարանալ թուի առասպել(ի)ն, որ ասի ի մէջ գեղջկաց. Թէ քո Շարայի որկորն է, ասեն, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն»:

Սումերացիները չար ոգիներու կը վերագրէին հիւանդութիւնները (էջ 120), հաւատք մը որ ընդարձակ տարածութիւն դտած է ազգերու մէջ եւ մեր հեթանոս նախահայրերուն ալ ծանօթ էր (հմտ. աստ, էջ 649): Յուզարկաւորութենէն անբաժան էին յարկան կիներ եւ այրեր (էջ 144). այս վաղընջական սովորութիւնը, որ սումերացիներու քով 2186էն յառաջ արդէն գոյութիւն ունէր, գեո մինչեւ այսօր հայ եւ օտար ռամկին կողմէն հաւատարմօրէն կը դործադրուի: Հեղինակին այս գրութիւնը ջերմապէս կը յանձարարենք յատկապէս անոնց, որոնք Հայաստանի մէջ պեղումներով կը զբաղին:

Յ. Ա. ԳԱՐԱՄԱՆԵԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ Գ. ՓԱՁԱՃԵԱՆ, Ռոտտթոյի Հայերը. 1606—1922: Սոֆիա, սոյ. Ձանդ, 1929, 8°, էջ 128: Գինն՝ 50 սէնթ:

Ժէ. դարու սկիզբը ձէլայիներու անհնարին հարստահարութիւններէն նեղուած՝ օսմանեան մայրաքաղաքն ապաստանած էին րազմաթիւ Հայեր արեւելեան նահանգներէն: Կամախցիները Ռոտտթոյի մէջ հաստատած իրենց բնակութիւնը՝ պահեցին իրենց գոյութիւնը մինչեւ 1915, թէեւ այրած անդադար ընդհարման մէջ տեղւոյն յոյն եւ թուրք բնակչութեան հետ: 1914ին հայ գաղթականութիւնը կը հաշուէր իր մէջ 10·270 անդամ: Դոյցն մնացորդ մը միայն, իբր 185 հոգի, գտնուած է հոն 1921ին:

Գաղթականութեան համառօտ պատմութիւնը կը գծուի հոս, սկսեալ 1606էն: Ա. շրջանի համար Գր. Դարանաղցւոյ՝ գաղթականութեան հիմնադրի ժամանակագրութիւնն է աղբիւրը: Յաջորդ շրջաններու համար կը պակսի առաջնորդ: Բայց եւ այնպէս յաջողած է հեղինակին հասցնել պատմական թելը մինչեւ Ի. դար: Նորագոյն շրջանի համար ձերերու աւանդութիւնն եւ իր անձնական հետազոտութիւնները մատակարարած են նիւթ:

էջ 44—52 թեմական առաջնորդներու ցանկին մէջ չեմ գտնէր Յովհ. Առաքելեանի (1736) եւ Սարգիս Սառափեանի (1755): Թերեւս ինչ ինչ կէտեր գտնէին առաւել լուսարանութիւն, եթէ հեղինակը ունենար զիջութիւն օգտուելու մեծ մատենադարանէ մը:

Հակառակ ամէն թերութիւններու կը թողու գմեղ երախտապարտ իր ուսումնասիրութեանց արգիւնքը, որ հարուստ է վիճակագրական, ազգագրական եւ պատմական շահեկան տեղեկութիւններով:

Յ. Ն. Ա.